

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора

Литовченко Ірини Миколаївни

про дисертаційне дослідження

Нечепорук Яни Сергіївни

**«ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ЛЬОТНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ -- ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)»,**

подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами
відповідних галузей науки**

В умовах війни та в результаті попередніх національних карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19, вітчизняна цивільна авіація зазнала серйозних втрат. Ключову роль у її відродженні та розвитку відіграють кваліфіковані фахівці, професійна підготовка яких передбачає обов'язкову іншомовну підготовку, що є надзвичайно важливою для успішного виконання ними своїх професійних обов'язків. Зокрема, високий рівень володіння англійською мовою є необхідним для комунікації між пілотами, диспетчерами, інструкторами та колегами з усього світу, а також для опрацювання ними спеціалізованої літератури й документації. Професійна іншомовна підготовка авіаційного персоналу є необхідною для гарантування безпечних та ефективних польотів. З огляду на це, Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO), керівництво авіаліній та відповідні органи в галузі цивільної авіації в усьому світі постійно вдосконалюють існуючі стандарти іншомовної підготовки персоналу, розробляють та впроваджують стандартизовані системи оцінювання рівня володіння англійською мовою як мовою міжнародного спілкування фахівців авіаційної галузі.

Знання про історію професійної освіти у льотних навчальних закладах України є важливим елементом збереження культурної спадщини в галузі авіації. Розуміння того, як формувалася та розвивалася підготовка пілотів та інших фахівців, є ключем до збереження та розвитку національних традицій та цінностей у цій галузі. За цих умов тема іншомовної підготовки в історії

розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України є особливо актуальною та своєчасною.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (державний реєстраційний № 0116U003481).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка) (протокол № 13 від 22 червня 2017 року).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, зазначимо такі, що мають вагоме значення для розвитку освіти в Україні: здійснено аналіз основних факторів та передумов формування іншомовної професійної підготовки в авіації України, до яких зокрема належать науково-технічний прогрес у сфері літакобудування на початку ХХ ст., міжнародне співробітництво та вступ до Міжнародної організації цивільної авіації, нормативно-правова база 1961–1990 рр.; проаналізовано джерельну та історіографічну базу дослідження іншомовної підготовки у професійній освіті льотних закладів України, а також генезу розвитку іншомовної професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні (середина ХХ – початок ХХІ ст.); досліджено теоретичні засади та термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття «система підготовки» в галузі професійної авіаційної освіти та іншомовної підготовки як її складової; виявлено особливості та провідні тенденції розвитку навчально-методичного супроводу іншомовної професійної підготовки в льотних навчальних закладах України в другій половині ХХ – початку ХХІ ст.; визначено вплив світової школи цивільної авіації на підготовку авіаційних фахівців України та шляхи впровадження результатів дослідження у професійну підготовку авіаційних фахівців у ХХІ ст.

Нові факти, одержані здобувачем

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними науковими працями Нечепорук Яни Сергіївни дало змогу визначити найбільш істотні теоретико-методологічні положення, висновки та рекомендації, які мають наукову

новизну. Зокрема, особистий внесок дисертантки у предмет дослідження полягає в тому, що:

вперше цілісно та всебічно охарактеризовано теорію і практику іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), з'ясовано її теоретичні, організаційні та змістові засади; визначено та обґрунтовано періодизацію іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України в означених хронологічних межах:

1) (1961–1970 рр.) іншомовна підготовка у процесі зародження льотної освітньої системи цивільної авіації в умовах технічного переозброєння;

2) (1971–1984 рр.) іншомовна підготовка майбутніх авіафахівців в освітній системі цивільної авіації в період міжнародного співробітництва;

3) (1985–1992 рр.) іншомовна підготовка під час трансформації мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема авіаційної;

4) (1993–2007 рр.) іншомовна підготовка в період переходу до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог до іншомовної професійної льотної підготовки за часів незалежності України;

– проаналізовано нормативно-правове забезпечення та динаміку розвитку іншомовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців;

– виокремлено та проаналізовано провідні тенденції зміни змістовного навчально-методичного наповнення іншомовної професійної підготовки в льотних навчальних закладах України в кожному з визначених періодів;

– конкретизовано та охарактеризовано різницю щодо вимог до викладачів з авіаційної англійської мови;

Уточнено:

– провідні аспекти, положення, що складають теоретичні основи професійної іншомовної підготовки в авіаційній галузі;

– поняттєвий апарат дослідження: «професійна підготовка», «готовність до діяльності», «професійна іншомовна підготовка майбутніх авіаційних фахівців».

Подальшого розвитку в дослідженні набули:

– історіографія та класифікація джерельної бази дослідження;

– вивчення конкретно-історичних умов (соціальні, економічні, політичні) становлення та розвитку професійної іншомовної підготовки в авіаційній галузі; нормативно-законодавчої бази професійної іншомовної підготовки авіаційних фахівців в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.;

навчально-методичне забезпечення процесу іншомовної підготовки майбутніх авіафахівців в умовах дистанційної освіти.

До наукового обігу введено маловідомі та раніше невідомі архівні матеріали, які забезпечують усебічне дослідження теорії і практики розвитку професійної іншомовної підготовки авіаційних фахівців в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані Яною Сергіївною Нечепорук наукові положення, висновки й рекомендації є обґрунтованими й достовірними, оскільки дослідниця використовує комплекс взаємопов'язаних наукових методів, здійснює широку апробацію результатів та впроваджує їх у освітню практику закладів вищої освіти.

У роботі переконливо обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання. Джерельна база рецензованої праці відповідає вимогам до педагогічних досліджень. Дисертантка опрацювала 337 джерел, у тому числі: опубліковані та неопубліковані матеріали, які зберігаються в архівних фондах Державного архіву Кропивницької області, Державного архіву Київської області, архівів авіаційних закладів освіти, зокрема, Льотної академії Національного авіаційного університету, Національного авіаційного університету; наукові праці та публікації провідних вітчизняних та зарубіжних учених, законодавчі та нормативні акти, статистичні збірники, галузеві стандарти вищої освіти, навчальні плани і навчальні програми, вимоги та стандарти Міжнародної організації цивільної авіації, фонди бібліотек. Це дало їй змогу здійснити аналіз іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти в льотних навчальних закладах України та окреслити шляхи впровадження результатів дослідження у професійну підготовку авіаційних фахівців ХХІ ст.

Результати, отримані здобувачкою, пройшли широку апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня та висвітлені в наукових публікаціях здобувачки. Належний науковий рівень дисертації не викликає сумнівів і свідчить про те, що здобувач володіє теорією досліджуваної проблеми і відповідними методами наукового пошуку.

Значення отриманих автором результатів для науки й практики

Не викликає сумніву практичне значення результатів дисертаційного дослідження, яке полягає в тому, що проаналізовані, систематизовані та узагальнені фактологічні матеріали, джерельна база та архівні документи можуть бути основою для майбутніх наукових робіт з історії педагогіки; для доповнення та оновлення змісту навчальних курсів з іноземної мови професійного спрямування, історії вітчизняної авіації, теорії професійної освіти, у процесі підготовки навчально-методичного матеріалу та укладанні підручників, посібників із фахових дисциплін; для використання в діяльності авіаційних закладів освіти, льотних шкіл та навчальних льотних центрів вітчизняних авіакомпаній, спеціалізованих мовних шкіл, що викладають авіаційну іноземну мову. Результати проведеного дослідження імплементовано в роботу з курсантами та слухачами: під час читання курсів «Іноземна мова», «Професійна англійська мова», «Основи авіації», що є в переліку обов'язкових навчальних дисциплін освітньо-професійної програми «Льотна експлуатація повітряних суден» у льотних закладах України (Національний авіаційний університет, Льотна академія НАУ, Кременчуцький льотний коледж ХНУ та ін.).

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Кременчуцького льотного коледжу Харківського Національного університету внутрішніх справ (№ 3/961 від 9 серпня 2022 р.), Кіровоградського льотного училища Національного авіаційного університету (№ 2 від 11 серпня 2022 р.), Слов'янського фахового коледжу Національного авіаційного університету (№ 379 від 15 серпня 2022 р.), Національного авіаційного університету (№ 02/1114 від 17 серпня 2022 р.), Льотної академії Національного авіаційного університету (№ 0108/1121 від 22 серпня 2022 р.) та Навчального центру ПАТ «МАОК «УРГА»» (№ 686/9 від 30 серпня 2022 р.).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Структура дисертації є логічною, послідовною і відповідає меті та поставленим завданням. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, концепцію, теоретичну основу дослідження.

У **першому розділі** розглянуто історико-педагогічні передумови зародження вітчизняної системи авіаційної підготовки. На основі аналізу історичних документів дослідниця робить висновок про те, що Україна на

початку ХХ ст. була найбільшим інтелектуальним осередком авіаційної галузі. Історію виникнення та становлення льотної іншомовної професійної підготовки вона розглядає в контексті таких чинників: розвиток цивільної авіації у післявоєнний період, розвиток міжнародного авіаційного співробітництва, вступ країни до Міжнародної організації цивільної авіації, а також нормативно-правове забезпечення функціонування вищих льотних навчальних закладів цивільної авіації та здійснення льотної іншомовної професійної підготовки.

Особливу увагу приділено вступу країни до Міжнародної організації цивільної авіації, що сприяло планомірному розвитку міжнародної цивільної авіації, обумовило необхідність володіння іноземною мовою фахівцями авіаційної галузі.

У контексті аналізу нормативно-правової бази дисертантка звертає увагу на цікаві деталі та заходи в законодавстві 1980 рр., спрямованому на підвищення вимогливості до оцінювання теоретичної підготовки та техніки пілотування курсантів льотних училищ та льотного складу цивільної авіації, в якому заборонялося переводити на наступний курс курсантів льотних училищ, які отримали підсумкову оцінку «задовільно» з техніки пілотування на літаку початкового навчання, а також розглядати питання про переведення їх до навчальних закладів на спеціальності, не пов'язані з льотною експлуатацією повітряних суден.

У **другому розділі** дисертантка аналізує розвиток іншомовної підготовки у професійній освіті льотних навчальних закладів України (середина ХХ – початок ХХІ століття) як історико-педагогічну проблему. Вивчення методологічних основ дослідження проблеми іншомовної підготовки було здійснено на філософському, загальнонауковому та конкретнонауковому методологічних рівнях. Вдумливий аналіз наукових джерел щодо методології наукової діяльності дав їй змогу визначити методологічні принципи дослідження іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах України у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.: принципи об'єктивності, усебічності, сутнісного аналізу, єдності історичного і логічного, цілісності, концептуальної єдності дослідження.

На основі аналізу генези розвитку іншомовної професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні Яна Сергіївна розроблює періодизацію цього процесу і виокремлює чотири періоди, протягом яких відбувається зміна ставлення до іноземної мови, зміна методологічних підходів до навчання іноземної мови, встановлення державних стандартів іншомовної підготовки авіаційних фахівців та зміна вимог до професійної підготовки викладачів іноземної мови.

Теоретичну цінність має **третій розділ** роботи, присвячений теоретичним засадам та термінологічному апарату дослідження. Ключове поняття «професійна іншомовна підготовка майбутніх авіаційних фахівців» дослідниця розглядає як цілісну систему, що базується на органічному поєднанні традиційних та інноваційних засобів навчання за принципом їх взаємного доповнення. Надзвичайно важливим у цьому контексті є аналіз теоретичних засад підходу Language for Specific Purposes в процесі виникнення й реалізації професійної іншомовної підготовки в льотних навчальних закладах.

На особливу увагу заслуговують сучасні вимоги до викладачів авіаційної англійської мови у навчальних закладах для льотного персоналу, які визначаються документами Міжнародної організації цивільної авіації і мають певні особливості. До таких вимог належать не лише освіта й досвід викладання, а й обізнаність із авіацією, прагнення до постійного професійного вдосконалення.

Вагомим науковим внеском дисертантки вважаємо **четвертий розділ** рецензованої праці, в якому вона ґрунтовно розкриває навчально-методичне забезпечення процесу іншомовної професійної підготовки в льотних навчальних закладах у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. Дослідниця аналізує тенденції, зміст, форми, методи, особливості навчально-методичного забезпечення викладання іноземної мови в льотних закладах освіти в кожному з визначених нею періодів. На основі проведеного аналізу авторка робить висновок про те, що проблемою авіаційної іншомовної підготовки є питання посилення та вдосконалення стандартизації методів тестування на визначення рівня авіаційної англійської мови.

Особливе значення в контексті досліджуваної проблеми мають матеріали **п'ятого розділу** «Перспективи, тенденції та напрями модернізації іншомовної підготовки фахівців авіаційної галузі у сучасних умовах», у якому авторка доводить, що процеси євроінтеграції вплинули й на формування системи професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні, яка на сьогодні складається з державних авіаційних вищих закладів освіти, льотних училищ, шкіл малої авіації, приватних аероклубів.

Особливу увагу дослідниця приділяє ініціативам ІКАО щодо постійного вдосконалення і покращення існуючих стандартів іншомовної підготовки персоналу, зокрема за рахунок посилення та вдосконалення стандартизації методів тестування. Важливо, що Яна Сергіївна звертає увагу не лише на досягненнях, а й надає низку чинників, які перешкоджають гармонізації глобальної системи оцінювання рівня іншомовної підготовки авіаційного персоналу.

На особливе схвалення заслуговує аналіз платформ електронного навчання, побудованих за принципом відкритих джерел, використання яких є критично необхідним в умовах сучасних реалій в Україні. Водночас поряд із достатньою кількістю позитивних факторів дистанційного навчання, виділено певні проблеми і труднощі, які з'являються в процесі його впровадження в освітній процес, серед яких, зокрема, і проблематичність об'єктивного оцінювання знань курсанта.

Цінним науковим здобутком дисертантки є окреслені нею шляхи впровадження результатів дослідження та їхній вплив на функціонування моделей здобуття професійної підготовки авіаційних фахівців ХХІ ст.

Обсяг і зміст дисертації свідчать про те, що здобувачка глибоко вивчила досліджувану проблему і здійснила її цілісний та всебічний аналіз. Усі шість завдань дослідження, визначених відповідно до теми і мети дисертації, були розв'язані. Оформлення дисертаційного дослідження відповідає чинним вимогам.

Повнота викладення результатів в опублікованих працях

Дослідження, викладене в дисертаційній роботі, демонструє високий рівень методологічної культури та глибоку обізнаність авторки з досліджуваним предметом – тенденціями вивчення іноземних мов та розвитком їх теоретичних основ і практики у процесі іншомовної професійної підготовки льотних навчальних закладів України середини ХХ – початку ХХІ ст. Це підтверджується структурою та логікою викладу матеріалу, а також сформульованими висновками. Матеріали 37 наукових праць (з них 31 – одноосібна), серед яких: 13 статей у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 4 статті у закордонних наукових періодичних виданнях; 1 монографія; 3 статті (у співавторстві) у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 1 навчально-методичний посібник, 15 тез, відображають отримані результати та зміст дисертації. Обсяг друкованих праць та їхня кількість відповідають чинним вимогам.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

У цілому, високо оцінюючи роботу Нечепорук Яни Сергіївни, її наукову новизну, теоретичне та практичне значення, вважаємо за необхідне зазначити певні дискусійні положення та висловити рекомендації:

1. У п. 3.2. дисертантка здійснює ґрунтовний аналіз теоретичних засад підходу Language for Specific Purposes в процесі виникнення і реалізації

професійної іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах. З нашого погляду, робота значно виграла б, якби в ній було приділено більше уваги висвітленню недоліків радянської, а отже і вітчизняної освіти, яка, як стверджує сама дослідниця, дуже повільно долучалась до провідних світових тенденцій у вивченні мови професійного спрямування (Language for Specific Purposes), що відображалось у практичних посібниках та методичних рекомендаціях 60-70х років.

2. У п. 3.4 авторка зазначає, що в «Рекомендаціях з програм по вивченню авіаційної англійської мови» кваліфікація викладачів авіаційної мови поділяється на три рівні: низький – «Мінімальний», середній – «Добрий» та високий – «Відмінний» і далі наводить характеристику цих рівнів за різними критеріями (академічною кваліфікацією, досвідом роботи, обізнаністю з Авіаційним радіообміном тощо). На нашу думку, доцільно було б дослідити, чи ці вимоги застосовуються до викладачів авіаційної мови у ВНЗ України.

3. У п. 4.1 дисертантка лише побіжно зазначає, що головним досягненням методики навчання усного мовлення у 1960-х роках можна вважати розробку диференційованого навчання діалогічного та монологічного мовлення. Вважаємо, що доцільно було б розкрити в тексті дисертації реалізацію диференційованого підходу до навчання іноземних мов у подальші роки.

4. На нашу думку, рівні володіння англійською мовою за Загальноєвропейською шкалою мовної компетентності (Common European Framework of Reference (CEFR)) (с. 254 – 257) варто було оформити в таблицю для кращої візуалізації динаміки набуття навичок і вмінь іншомовного спілкування.

Втім, висловлені зауваження й побажання не впливають на загальну високу оцінку рецензованої роботи.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності

Аналіз дисертації та наукових публікацій Нечепорук Яни Сергіївни, у яких висвітлені основні наукові результати дослідження, не дає підстав припускати, що в них мають місце порушення академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація). Зокрема, в разі використання ідей, тверджень, відомостей із зовнішніх джерел інформації, в роботі є на них посилання, що відповідає нормам законодавства про авторське право й суміжні права.

Висновки про відповідність дисертації чинним вимогам

Дисертаційна праця «Іншомовна підготовка в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, є фундаментальним, цілісним, самостійним, завершеним дослідженням, виконаним на актуальну тему. В роботі подано нові, науково обґрунтовані результати теоретичних і практичних розвідок досліджуваної проблеми. Враховуючи актуальність, новизну, достовірність отриманих результатів, а також теоретичну і практичну цінність сформульованих положень і висновків дисертації, можемо стверджувати, що вона виконана на високому науковому рівні й відповідає вимогам, передбаченим пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197, та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка, Нечепорук Яна Сергіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови
технічного спрямування № 2
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Підпис Ірини Литовченко засвідчую:
учений секретар
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Валерія ХОЛЯВКО